

Originalni naučni rad

UDK 316.356.4(=81/=82):929 Ishi
39(=81/=82)(73)

Gordana Gorunović

Odeljenje za etnologiju i antropologiju
Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu

NASTAVAK PRIČE O IŠIJU: PROMENE ZNAČENJA NARATIVA U AMERIČKOJ ANTROPOLOGIJI I POPULARNOJ KULTURI*

Apstrakt: Priča o Išiju i njegovom istrebljenom narodu utkana je u istoriju antropoloških disciplina, biografije naučnika učesnika i istoriju moderne američke kulture. S protokom vremena, ona je prerasla u egzemplarnu povest o stradanju i otporu Prvih naroda, odgovornosti i potisnutoj krivici kolonizatora, kao i pokušaju isceljenja traume u susretu s antropolozima Boasove škole uoči Prvog svetskog rata i pre nego što su potomci starosedelaca dobili građanska prava u SAD. U ovom članku, govori se o zlatnoj groznici i kolonizaciji koje su dovele do etničkog čišćenja i genocida u Kaliforniji tokom XIX veka; o tome kako je pisanje Teodore Kreber o dotad zaboravljenom čoveku Išiju i plemenskom narodu Jana stvorilo „veliku američku priču”; i kako je narativ o Išiju dobio nastavak, sa novim zapletom i značenjima, na kraju XX i početku XXI veka.

Ključne reči: Jana i Jahi Indijanci, Kalifornija u XIX veku, evro-američka kolonizacija i genocid, Teodora Kreber i boasovska antropologija, narativ o Išiju i njegova značenja

Kontekst nastanka i prvobitnog prijema knjige *Ishi in Two Worlds*: moralne i političke implikacije pisanja Teodore Kreber

Knjiga Teodore Kreber *Ishi in Two Worlds: A Biography of the Last Wild Indian in North America* iz 1961. bila je proizvod kasnih pedesetih, kada su Indijanci počeli da se oporavljaju od sveopšteg razaranja i demografskog propadanja. Ona je više nego bilo koja druga knjiga učinila da skrene pažnju javnosti na zločine počinjene u Kaliforniji i na odgovornost za ljudske gubitke po cenu

---

* Ovaj članak se nadovezuje na prethodni, v. G. Gorunović, Priča o Išiju. *Antropologija* 3 (2018): 145–171.

kojih je američki daleki zapad bio osvojen i naseljen (Starn 2004). Doprinela je i popularizaciji boasovske antropologije, a to nije beznačajno kada se ima u vidu „bolna” istorija odnosa između američkih starosjedelaca i belaca (Kroeber K. 2002) i animozitet mnogih nativnih naroda prema antropolozima i drugim „prijateljima Indijanaca”. Boasovska antropologija je nastala na kraju XIX veka kao reakcija na ekspanziju Evropljana i Angloamerikanaca i sistematsko uništavanje starosjedelačkih naroda. Rezultat napredovanja SAD na zapadnim teritorijama, koje je okončano 1890, bilo je uništenje oko 400 različitih etničkih kultura iz prekolonijalnog doba. Prema izveštaju Čarlsa Kelsija, specijalnog agenta Biroa za indijanske poslove u San Hoseu, od oko 260.000 Indijanaca koliko se procenjivalo da je bilo u Kaliforniji na početku XIX veka, do 1906. je ostalo malo više od 17.000, a od toga je 5.200 živelo u rezervatima (u Kroeber K. and C. Kroeber 2003, 397).

Alfred Kreber koji se dugo i promišljeno držao izvan politike, poput većine antropologa Boasove škole nevoljnih da se angažuju u rešavanju savremenih indijanskih problema na bilo kojoj strani, sredinom 1950-ih (1954–1956) pristao je da učestvuje kao svedok u saslušanjima pred specijalnom državnom komisijom koja je razmatrala zemljišne zahteve Indijanaca. Štaviše, pristupio je tome „energično i od sveg srca”. Kreber i njegove kolege Robert Hajzer, Edward Giford, Semjuel Baret i dr. podneli su naučne dokaze o svim poznatim domorodačkim plemenima i skupinama u Kaliforniji, njihovim jezicima, dijalektima i lingvističkim porodicama¹, teritorijalnim granicama, demografiji, ekologiji itd. Svi svedoci su pokazali veliku erudiciju, ali je Kreberovo učešće bilo najznačajnije; pokazao se kao „idealni svedok” (Stewart 1961, 186). Kreber je, međutim, bio nezadovoljan svojim učinkom (Kroeber T. 1970, 223), iako je njegovo ekspertsko svedočenje nadjačalo argumente predstavnika tzv. ekološke teorije (kulturnog ekologa Džulijana Stjuarda i drugih naučnika svedoka), koju je zagovarala savezna vlada. Saslušanja su trajala godinama i sudska presuda je doneta tek 1968. (osam godina nakon Kreberove smrti) – *Docket 31–37, Indians of California vs. The United States of America*. Dokumentom o odšteti koji je potpisao predsednik Lindon Džonson bilo je predviđeno da svaki muškarac, žena i dete koji su bili u životu u septembru te godine dobije po 800 dolara.

Najveći deo onoga što znamo o samom Išiju i njegovoj istrebljenoj grupi dugujemo pisanju Theodore Kreber (Kroeber T. 1967 [1961]) koja ga nikada nije upoznala, niti je posetila njegov zavičaj. Kulturni antropolog Orin Starn koji je 1999. dobio priliku da obiđe celo to područje u okrugu Tehama, istočno od reke Sacramento, bio je zadivljen kako je uspela da stvori tako uverljiv opis plemenske teritorije Jana i Jahija i da rekonstruiše istoriju masakra (Starn 2004). Njena rekonstrukcija glavnih događaja u sukobu između belih doseljenika i malih plemena Jana (*tribelets*, prema Kreberovom izrazu koji se danas smatra pejorativnim) u XIX veku zasniva se najviše na monografiji Tomasa Votermana, *The Yana Indians* (Waterman 1918), ali i na drugim izvorima koji nisu bili

1 V. mapu na <http://www.californiaprehistory.com/tribemap.html>

dostupni Votermanu. Ceo taj korpus izvora, koji obuhvata novinsku štampu, vojne izveštaje, medicinska dokumenta, prepisku, privatne dnevnike i memoare, učinila je dostupnim javnosti pred kraj života, kada je zajedno s arheologom Robertom Hajzerom priredila zbirku izvoda iz istorijskih dokumenata i naučne literature, *Ishi the Last Yahi: A Documentary History* (1979), sa njihovim Uvodom i kritičkim komentarima (Heizer and Kroeber 1981). Iz današnje perspektive, čini se da je jedini, eventualno veći, propust koji je načinila bio taj što nije pokazala interesovanje za narativne izvore Majdua i drugih Indijanaca u Išijevom susedstvu (Kroeber K. 2002, xviii; Clifford 2013, 96–97). Oni su mogli da ponude dopunsku ili alternativnu perspektivu u proučavanju domorodačkih istorija u Kaliforniji. Ali, Teodora Kreber nije bila terenski etnograf-praktičar; osim toga, u 1950-im, doba politike „likvidacije” indijanskih rezervata i dominacije objektivističke paradigme u američkoj mejnstrim antropologiji koju je predvodio Alfred Kreber, verovatno je još bilo rano za iskorak iz dominantnog usmerenja u jedan više emski i polivokalno orijentisan pristup drugima.

Uprkos nizu sitnih faktografskih grešaka pri navođenju izvora, katkad previše uprošćenom ili dramatičnom prikazivanju istorijskih događaja, te idealizaciji odnosa između Alfreda Krebera i Išija i prećutkivanju jedne kompromitujuće epizode (o čemu će kasnije biti više reči), pisanje Theodore Kreber je u najvećoj meri bilo savesno i pošteno. Bilo je odvažno i odgovorno i u moralnom pogledu, nakon užasa Aušvica, Gulaga i Hirošime i sto godina nakon počinjenog genocida u Kaliforniji, kada je ova mračna epizoda severnoameričke istorije bila izbrisana iz sećanja belaca. Za razliku od mnogih današnjih antropologa, sociologa, istoričara i dr. (npr. Scheper-Hughes 2003; Sackman 2010; Campbell 2015), ona nije koristila reč genocid. Nije imala nameru da optužuje i osuđuje; bila je svesna da istorija njene porodice i mnogih drugih kolonista na zapadnim, indijanskim teritorijama čini deo mnogo složenije nacionalne povesti. „*Istorija Išija i njegovog naroda je, neumoljivo, deo naše sopstvene istorije. Mi smo apsorbavali njihovu zemlju u naš posed. Upravo zato moramo biti odgovorni čuvari njihove tragedije i inkorporirati je u našu tradiciju i moralnost*” (ital. T.K.). Težila je tome da narativ o Išiju uobličiti kao „alegoriju o rasnom pomirenju i poštovanju, toleranciji i isceljenju” (Starn 2004, 28, 161).

Kolonizacija, zlato i puške

Kalifornija je bila poslednja teritorija koju su Evropljani kolonizovali; za Špance i Meksikance, to je bila zemlja na dalekom severu, a za Amerikance sa istočne obale – mitska „Nova Arkadija” na krajnjem zapadu i obali Tihog okeana. Španci su stigli prvi na kraju XVII veka, osnovali katoličke misije radi pokrštavanja Indijanaca u Donjoj Kaliforniji (Baja California), a postepeno i ceo sistem misija u Gornjoj Kaliforniji (Alta California). Domoroce su smatrali za inferiorne i pagane, ali je njihov glavni cilj bio da ih preobrate u hrišćanstvo, pretvore u radnu snagu i poslušne podanike Krune, a ne da ih zatru ili rasele.

Rusi su 1812. podigli utvrđenje Fort Ros i osnovali poljoprivrednu koloniju nekoliko stotina kilometara severno od San Franciska, u današnjem okrugu Sonoma, najviše radi poljoprivrede, lova na morske vidre i trgovine krznima. Kolonija je naposljetku bankrotirala i 1842. rasprodala Fort Ros i imovinu Rusko-američke kompanije kapetanu Džonu (Johanu) Suteru, švajcarskom doseljeniku, koji je 1838. došao u Kaliforniju iz Misurija.

Jahi i Jana Indijanci bili su izolovani od tih prvih uticaja Španaca i drugih Evropljana u domorodačkoj Kaliforniji. Njima najbliža misija, Solano de Sonoma kod San Franciska, bila je daleko, preko 300 km na jugozapadu. Velika udaljenost štitila ih je i od Rusa u Fort Rosu. Belce su možda prvi put videli na početku 1840-ih, a to su mogli biti traperi, lovci na krzna iz kanadske kompanije Hadson Bej koji su se premestili na jug, ili meksički vojnici.

Prema naučnicima iz XIX veka, etnografu Stivenu Pauersu (Powers 1877) i folkloristi Džeremaji Kertinu (Curtin 1898), Indijanci u Kaliforniji, a posebno oni u dolini Sakramenta, bili su „najmiroljubivija” ljudska bića. Nisu predstavljali nikakvu opasnost za prve doseljenike i saradivali su sa njima. Pauers navodi da je neki pionir Džon Lav imao čak stotinu radnika „Nozija”, tj. Jana, koji su marljivo radili na njegovom ranču. Jane su se isticale po svojoj spremnosti da rade i zarade, pa su ih farmeri redovno unajmljivali kao sezonsku radnu snagu. Imali su reputaciju časnih i poštenih, ali to nije sprečilo njihovo istrebljenje.

Meksički i američki naseljenici u Gornjoj Kaliforniji sledili su stari obrazac španskog kolonijalizma, bar u početku kolonizacije. Nakon što je Meksiko stekao nezavisnost od Španije (1821), meksičke vlasti su iz straha da bi im Rusi, Francuzi, Angloamerikanci ili Britanci mogli preoteti Kaliforniju odlučile da podstaknu kolonizaciju besplatnim ustupanjem zemljišta meksičkim državljanima. Do 1840-ih skoro niko nije bio zainteresovan za zemljište u brdima iznad doline Sakramento, osim nekolicine Angloamerikanaca. Meksička vlada je 1844. izdala 6 tapija naseljenicima – Pirsonu B. Redingu, Džobu Daju, Albertu Tumsu, Peteru Lasenu i dr. – na individualne zemljišne posede koji su se graničili sa plemenskom teritorijom Jana i Jahi Indijanaca.² Danac Lasen je stigao sa istoka SAD 1839, u doba kada meksička vlada još nije bila spremna da otvori zemlju za naseljavanje Amerikanaca. Radio je za Suteru i druge belce kao putujući kovač do 1844, kada je dobio meksičko državljanstvo i tapiju na komad zemljišta pod nazivom *Bosquejo* na ušću Dir Krika u Sakramento, južno od mesta Vajna. Uspostavio je prijateljske odnose sa poglavicom lokalnih Pajute Indijanaca, koji su ga zvali „Ujka Pit”, i zaposlio ih je na izgradnji kuće i krčenju zemljišta (Johnson Swartzow 1939). Njegov ranč je bio krajnja tačka na putu koji su doseljenici koristili na početku zlatne groznice i zato je nazvan po njemu, Stari Lasenov put.

2 Mapa poseda može se videti na internet stranici antropologa Ričarda Barila – Richard Burrill M.A., *Adventures in Anthropology*, http://www.ishifacts.com/higoodreport/html/HI_Good_Chap2Oprt.html

Kada su objavljene vesti o zlatu u Kaliforniji, evropski i američki pioniri sa istoka SAD počeli su stizati u velikom broju Oregonskim putem i do leta 1849. doselilo se 80.000 ljudi, tj. muškaraca jer se broj žena i dece mogao izbrojati na prste jedne ruke. Prema Teodori Kroeber, početak zlatne groznice je bio i „početak kraja” Jana. Glavni put do kalifornijskih „zlatnih polja” vodio je preko teritorije Jana i Jahija, gde je Lasenov put bio jedina relativno prohodna staza. Svedočanstvo o uslovima putovanja 1849. godine ostavio je Džozef Goldsboro Braf, tehnički crtač i kartograf iz Vašingtona, koji je predvodio grupu od 66 ljudi. Braf je tokom celog putovanja vodio dnevnik i njegovi zapisi su postali vredan dokumentarni izvor (v. Kroeber T. 1967, 51–55). Na krševitom i strmom terenu, konji i natovarene mule klizali su se i lomili noge, a volovi propadali u bezdan vukući za sobom celu zapregu. Kolona zaprega se ponekad protezala kilometrima, pa bi kvar na jednom kolima izazvao zastoj koji je mogao da potraje danima. Posle godinu-dve, ova ruta za prelazak preko Sijera Nevade i Lasenov put napušteni su kao nepogodni.

Prema francuskoj autorki Lisjen Strive (2012, 421), Išijev „uznemirujući slučaj zapadanja u divljaštvo” bio je „posledica genocida”. Iako je ova tvrdnja o regresiji u divljaštvo preterana i netačna, Išijev slučaj jeste svedočanstvo o masovnoj kolonizaciji i agresivnom naseljeničkom kolonijalizmu nakon otkrića zlata 1848. u Kaliforniji, što će se pretvoriti u porobljavanje domorodaca³, organizovan progon, etničko čišćenje i genocid koji su počinili mahom naoružani civili. „Konačno rešenje indijanskog problema” generisala je nacionalna ideologija „Očite sudbine” (Stephanson 1996), dok se istrebljenje odvijalo prema „jednačini” evropskog i američkog kolonijalizma – ubilačkoj kombinaciji „mikroba, pušaka i čelika” (v. Dajmond 2004). Belci su doneli male i velike boginje, tuberkulozu⁴, tifus, dizenteriju, venerične bolesti⁵, virusne infekcije i druge bolesti na koje domoroci nisu imali razvijen imunitet. Indijanci u misijama, koji su ranije primili ove bolesti od Španaca, bili su istrebljeni ili desetkovani pre 1848. (Kroeber T. 1967, 46–47). Infektivne bolesti i pandemije su generacijama ubijale domorodačko stanovništvo, ali je najgore propadanje bilo u prvih deset godina zlatne groznice.

Od 1850-ih, doseljenici u Kaliforniji i Oregonu vodili su „rat do istrebljenja” indijanskih plemena (Dippie 1999, 15). Do 1860, deset godina nakon što je Kalifornija pripojena SAD kao 31. država, broj kolonista (Kineza, Slovena, Latinoamerikanaca i dr.) popeo se na 390.000. Nakon Građanskog rata (1861–1865) i ukidanja ropstva, novi talasi ratnih veterana, oslobođenih crnaca

---

3 Broj otete indijanske dece u Kaliforniji (1852–1867), koju su belci prodali u ropstvo i držali kao jeftinu radnu snagu, služavke ili konkubine, bio je tri do četiri hiljade. Svaka indijanska devojka ili devojčica je potencijalno bila žrtva silovanja, otmice i prostitucije, koja je inače bila nepoznata u domorodačkoj Kaliforniji (Kroeber T. 1967, 46).

4 Međutim, novija arheološka proučavanja humanih ostataka na preistorijskim lokalitetima potvrdila su postojanje turberkuloze i u prekolumbovskoj Americi (Shackley 2003, 163).

5 Od njih je umrlo 4–8 odsto Indijanaca samo u prvih dvadeset godina od početka zlatne groznice (Kroeber T. 1967, 46).

i drugih doseljenika preplavili su dolinu. Vrhunac sukoba je bio u periodu od sredine 1860-ih do početka 1870-ih.

Setimo se, [...] da je Republika, nakon što je dovela do zrenja svoju ogromnu snagu i razvila svoje veličanstvene resurse, izlila tamo stotinu hiljada odabranih mladića nacije [...], naoružanih najsmrtonosnijim čeličnim oružjem moderne proizvodnje i pokrenutih onom žestokom energijom koju je bezgranična žudnja za zlatom podstakla kod Amerikanaca [...].

Nikada ranije u istoriji nijedan narod nije bio zbrisan takvom strahovitom brzinom [...] (Powers 1877, 404).

Istrebljenje Jukija i Jana su dva tipična slučaja genocida u Kaliforniji, čije društvene uzroke analizira i objašnjava Bredli Kembel u svojoj sociološkoj studiji *The Geometry of Genocide* (Campbell 2015). Juki Indijanci, ili *Ukomoňm*, kako su oni sebe nazivali („u dolini“), zauzimali su teritoriju u plodnoj Okrugloj dolini i obližnjim planinama u današnjem okrugu Mendosino. Bili su lovci i sakupljači, ali ne i nomadi; živeli su u selima, zvanim *rančerijske*, a nekoliko rančerijske je činilo malo pleme. Do sredine XIX veka bilo je šest Juki plemena sa ukupno 12.000 osoba; deset godina kasnije, nakon dolaska prvih belaca kolonista, bilo je samo 600 preživelih.

Kad je reč o uništenju južnih plemenâ Jana, za to su bile dovoljne deportacije u vojne rezervate Nomlaki (1859) i Noum Kalt⁶ (1863) u Okrugloj dolini. Naseljenici su histerično tražili da se lokalni Indijanci presele na drugo mesto, pa je na brzinu pripremljen rezervat Nomlaki, tridesetak kilometara zapadno od Tehame. Tamo su saterane manje i veće grupe Indijanaca, a među njima i oko 180 južnih Jana; većina Jana je umrla od bolesti i šoka za vreme prisilnog marša i preseljenja. Rezervat je raspušten još 1861. jer su svi tamošnji Indijanci u međuvremenu pomrli od gladi i bolesti, ili pobjegli (Kroeber T. 1967, 62–63). Mali broj preživelih Jana pridružio se nekoj skupini ili porodici iz drugog plemena. Potom je usledio niz pokolja severnih i centralnih Jana (1864) i pet akcija protiv Jahija (1865, 1866, 1867, 1868, 1871) na njihovoj teritoriji. Osim deportacija u rezervate koje je izvršila vojska, sve druge akcije čišćenja sproveli su naoružani civili, pripadnici samozvanih narodnih milicija („čuvari“ ili „gardisti“, kako su se u to doba nazivali dobrovoljci), najpre pod vođstvom lokalnog rančera Pensa (1851, 1853), a potom Harmona A. Guda, Roberta A. Andersona i dr.

Tipičan obrazac takvih oružanih akcija je bila potera koja bi usledila nakon vesti o gerilskom napadu Mil Krik Indijanaca ili drugih „crvenokožaca“ – zapleni grla stoke⁷, otmici i/ili ubistvu, paljevini i sl. Potera za Indijancima

6 Oznaka za Juki Indijance.

7 Npr., u svom dnevniku (14. decembar 1850), Dž. Braf piše o sukobu između belaca i Indijanaca zbog stoke sa Lasenovog ranča koju su zaplenili Jahiji. Lasenovi kauboji su pratili tragove stoke sve do ždrele klanca Mil Krika, pobili Indijance koje su tamo zatekli i spalili njihovo selo. Braf pominje samo jednog ubijenog vola „punog strela“, ali ne piše da li je ukradena stoka pronađena ili ne i koliko je Indijanaca poginulo (Kroeber T. 1967, 59).

na njihovom terenu mogla je da traje jedan dan, nekoliko nedelja ili čak meseci, ponekad bez ikakvog uspeha, ali se češće završavala tako što bi osvetnici okružili indijanski logor ili selo i koristeći faktor iznenađenja osuli paljbu iz više pravaca. Obračuni s Indijancima su uključivali ubijanje vatrenim oružjem, vešanje, skalpiranje i kasapljenje tela, pljačkanje, masovno čišćenje i spaljivanje sela i zarobljavanje preživelih žena i dece, ako su osvetnici bili voljni da im poštede život. Anderson i Gud su se često prepirali oko toga: prema Andersonovim rečima, „On [Gud] smatrao je da treba ubiti svakog muškarca i odraslog dečaka, ali da žene treba ostaviti na miru. Meni je bilo jasno da se moramo rešiti i žena” (Anderson 1909, 80).

Jahi i Mil Krik Indijanci su uzvraćali napade tako što su se svetili pre svega organizatorima potera: krali su stoku sa njihovih rančeva i palili njihove ambare sa žitom, otimali i ubijali belce da bi osvetili svoje otete i ubijene žene i decu. Prema podacima antropologa Tomasa Votermana, ukupan broj takvih zločina (ubistava) koji su se sa sigurnošću mogli pripisati Janama, odnosno Jahijima bio je 12. Istoričar Šerburn Kuk je izračunao da su civili poput Andersona, Guda i drugih „graničara” u periodu 1847–1865. ubili 4.267 Indijanaca u Kaliforniji, dok su slabo naoružani i malobrojniji Indijanci ubili manje od 300 naseljenika (nav. u Starn 2004, 112).

Predvodnici i učesnici potera često su bili mladići željni dokazivanja, „akcije” i avanture i uvereni da su obračuni sa „lošim” Indijancima i njihovo pretvaranje u „dobre”⁸ „pravedni” činovi u samoodbrani i zaštiti beločkih zajednica. Prema Bredliju Kembelu, jedna od najvažnijih činjenica u vezi sa genocidom jeste da njegovi počinioци tipično definišu svoje žrtve kao „zle”. Sa stanovišta „čiste [naučne] sociologije”, koja se bavi isključivo društvenim uzrocima i posledicama genocida, genocid je ekstremni vid društvene kontrole, reakcija na devijantno ponašanje drugih; za egzekutore, njihove mete nisu žrtve nego „otpadnici” i „zli” ljudi koji zaslužuju da budu kažnjeni (Campbell 2015, loc. 197).

Robert Anderson je imao samo 19 godina⁹ kada je učestvovao u svojoj prvoj „kampanji” (1859), kojom su komandovali izabrani „kapetan” Džek Spolding i „poručnik” Harmon Augustus Gud sa nadimkom Haj (Hajram kod T. Kreber). Gud je došao u Kaliforniju iz Ohaja 1854. kao osamnaestogodišnjak. Belci su ga smatrali harizmatičnim zato što je imao impozantnu pojavu, osobine vođe i držanje junaka sa granice, pa su ga prozvali „Bun Sijera” (po Danijelu Bunu). Kao neustrašivi „lovac” na Indijance¹⁰ i ljubitelj indijanskih skalpova, koje je lično uzimao i dodavao svojoj pozamašnoj kolekciji umesto da ih

8 Američki „aforizam” „Samo je mrtav Indijanac dobar Indijanac” pripisuje se generalu Filipu Šeridenu, koji je izjavio „Jedini dobri Indijanci koje sam ja video bili su mrtvi Indijanci” (Braun 2010, 154).

9 „Moji saborci su bili samo nekoliko godina stariji. Ako se ne varam, bio sam najmlađi član naše male družine u svim našim glavnim kampanjama protiv Indijanaca” (Anderson 1909, 49).

10 Prema popularnoj priči, njegovu verenicu su tokom putovanja kroz prerije navodno ubili neki Indijanci, za šta nema potvrde u drugim istorijskim izvorima (Richard Burrill, „Hi Good Cabin Report”, 265, 295). <http://www.ishifacts.com/higood.asp>

naplaćuje (državna „stimulacija” za ubijanje Indijanaca je bila 5\$ po skalpu), ušao je u legende sa Zapada poput onih o Bunu i Kitu Karsonu verovatno još za života, a pogotovo nakon pogibije u trideset četvrtoj godini.

Pod komandom Andersona i Guda, grupa od šesnaestorice belaca je u ranu zoru 14. avgusta 1865. izvršila munjeviti napad iz zasede na uspravano indijansko selo kod Tri brežuljka u Mil Kriku. Za Teodoru Kreber izraz „Mil Krik Indijanci” je nedvosmisleno označavao Išijevu grupu Jahija, pa je i selo moralo biti jedno od njihovih većih sela u kojem je živela Išijeva porodica. To je verovatno tačno, iako je njen opis događaja fikcionalizovan i dopunjen nagađanjima: da je Iši kao trogodišnjak ili petogodišnjak zapamtio taj dan, ali da o njemu dugo nije hteo da priča (!), možda i zato što je tog dana izgubio oca (Kroeber T. 1967, 81–82). Ako je Iši tada bio stariji nego što je Teodora Kreber mislila, što je verovatnija pretpostavka, sasvim je moguće da je zapamtio događaje i doživeo traumu, ali podatak da je tog dana ubijen i njegov otac nikada nije mogao biti potvrđen na osnovu raspoloživih izvora. Podjednako je verovatno da je u logoru bilo i drugih Indijanaca, izbeglica iz plemena Jana, Vintua, Majdua i dr. (možda čak i Apača, prema kazivanju Majdu Indijanke Meri Pots) i mešanaca kao mladić Bili Sil. Njega su napadači dobro poznavali jer je od detinjstva živio na ranču Dena Sila i čuvao njegove ovce pre no što se „pridružio Mil Krik Indijancima” (Anderson 80). Za belce u tom kraju, Mil Krik Indijanci su bili prosto grupa odmetnika i kriminalaca koje je trebalo kazniti i uništiti. Podaci učesnika o broju ubijenih Indijanaca tog dana međusobno se ne slažu: pet, devet ili čak četrdeset, prema Andersonovoj hvalisavoj i verovatno preteranoj proceni (Starn 2004, 103).

Mala grupa preživelih iz Mil Krika je 1870. pokušala da uspostavi kontakt sa belcima u susedstvu. To je verovatno bio pokušaj, možda prvi i svakako poslednji, da pregovaraju i da vrate svoje otete žene, a možda i da se predaju i dobrovoljno presele u rezervat. Naime, lokalnom rančeru Vilijamu Sigrejvsu su bila nestala neka grla stoke pa je organizovana potera na osumnjičene Indijance u Mil Kriku. Tom prilikom su Harmon Gud i Sendi Jang zarobili tri Jahi Indijanke, staricu, mladu trudnu ženu i devojčicu. Posle nekoliko nedelja, grupa od petorice muškaraca i sedam žena došla je po noći do Sigrejvsove kolibe. Predvodio ih je starac, za koga su belci učesnici događaja kasnije govorili da je bio Išijev otac, što nikada nije potvrđeno. (Iši je tad mogao imati oko 16 godina; Sigrejvs ga je kasnije posetio u Berkliju i tvrdio da ga je prepoznao na osnovu toga što je bio svetlije puti od ostalih iz njegove grupe.) Starac je formalno prikazao 5 lukova i ponudio ih Sigrejvsu, koji je malo toga razumeo, ali je prihvatio dar. Potom se cela grupa zaputila do kolibe Harmona Guda, koji je bio odsutan. Dok su čekali da se on vrati iz Tehame, jedan dokoni *vakero* je u ponoć došao na ideju da se izmeri na stočnoj vagi i prebacio je konopac preko drveta. Videvši to, Jahi su poskakali kao jedan i pobešli, misleći da će ih sve obesiti. Iste godine, Harmona Guda je ubio „njegov momak” sa ranča, mešanac Ned, koji je možda bio poreklom Jahi. Da bi osvetio Guda, Sendi Jang, tada

glavni *vakero* na Bidelmanovom ranču u Čiku, lično je presudio Nedu i obesio ga na drvetu pored kojeg je mladić ubio svog gazdu.

Nakon poslednjeg masovnog ubijanja Jahija u Kingslijevoj pećini 1871, usledio je period njihovog skrivanja i izolacije. Život male grupe preživelih Jahija morao je da se ograniči samo na one delove njihove teritorije u koje stoka sa okolnih rančeva i kauboji na konjima nisu mogli dopreti. Većina belaca i drugih Indijanaca verovala je da su nestali sa lica zemlje, sve do 1908. kada je otkriven njihov tajni logor *Wowunupo mu tetna* u Dir Krik kanjonu. Godinu dana kasnije Robert Anderson, bivši šerif okruga Bjut (1888–92), objavio je memoare o svojoj junačkoj prošlosti pod naslovom *Fighting the Mill Creeks*, koji se završavaju ovim rečima:

Ostatak Indijanaca koji su izazvali toliko nevolja u onim ranim danima još se krije u mračnim pećinama brda. Oni su razvili veštinu skrivanja do savršenstva većeg nego kod šumskih zveri, i, mada nisu ni malo opasni, danas su verovatno najdivljiji ljudi u Americi (Anderson 1909, 86).

Posle samo dve godine, kada se pročula vest o hapšenju „divljeg” Indijanca u Orovilu, Anderson ga je posetio 2. septembra 1911. u zatvoru i tvrdio da ga je prepoznao. Iši je navodno bio dvanaestogodišnji dečak kome je poštedeo život prilikom masakra u selu „Tri brežuljka” 1865. godine. Anderson je umro 1915, godinu dana pre Išija.

Velika američka priča: istina i fikcija

S protokom vremena, tradicionalno humanistička i moralna priča o Išiju i njegovom istrebljenom narodu prerasla je u egzemplarnu povest o stradanju i otporu američkih domorodaca, odgovornosti i potisnutoj krivici kolonizatora, kao i pokušaju isceljenja traume u susretu s antropolozima uoči Prvog svetskog rata i pre no što su potomci starosedelaca dobili građanska prava (1924). Biografsko-istorijski narativ Teodore Kreber potvrdio se kao *masterplot* – „jedna od velikih američkih priča, doprinos ne samo našoj istoriji već i našoj književnosti” (Gannett, „Foreword”, u Kroeber T. 1967) – i neiscrpna tema u okviru američke kulture, nauke i umetnosti. Samo do 1976. godine, američko izdanje knjige „koju svi Amerikanci treba da pročitaju”, po rečima jednog književnog kritičara, dostiglo je tiraž od preko pola miliona primeraka, a otada je prevedena na dvadesetak jezika. Zahvaljujući autorkinom „jedinственom daru za komunikaciju”, nešto o američkim domorocima i antropolozima koji su ih proučavali „preneseno je širokoj publici u mnogim delovima sveta” (Mandelbaum 1979, 238). Teodora Kreber je napisala „remek-delo” (Clifford 2013, 96).

U doba kontrakulture i retribalizacije, uspona indijanskih pokreta i političkog aktivizma AIM i *Red Power* (zauzimanja ostrva Alkatraz 1969. i Ranjenog

kolena 1973), naučno-popularna dela poput *The Patriots Chiefs* Alvina Džozefija (1961, 2008) i *Bury my Heart at Wounded Knee: An Indian History of American West* Di Brauna (1970, 2010) postala su takođe bestseleri. U poređenju sa slavnim poglavcima i ratnicima, Bikom Koji Sedi, Ludim Konjem i Džeronimom, kao uzorima za novu generaciju indijanskih aktivista i militanata, Iši je loše prošao: mnogi nisu ni čuli za njega, a oni koji jesu smatrali su ga za „indijansku verziju Čiča Tome” (Starn 2004, 18). Istina je, međutim, da se Išijeva mala nepokorena grupa, prezrena i omrzruta od belaca koliko i Čirikava Apači, najduže odupirala i skrivala, dvadesetak godina duže nego Sijuksi ili Džeronimo, koji je umro 1909. kao ratni zarobljenik u vojnom rezervatu Fort Sil u Oklahomi (Geronimo 1996). U indijanskom diskursu, „Ishi rediscovered” postao je simbol otpora i opstanka kao i prisustva i obnove, „storier of survivalance”, kako ga naziva Džerald Vizenor (2008), tek kasnije, na kraju XX veka. Dotada je i Išijev folklorni materijal, koji je Alfred Kreber iz nekog razloga zapечатio, postao dostupan naučnicima.

Mnogi Amerikanci koji su odrastali u šezdesetim i sedamdesetim godinama prošlog veka čitali su ilustrovani roman Teodore Kreber namenjen deci, *Ishi: Last of His Tribe* (1964). Priča o Išiju je ušla u nastavni program osnovnih škola u Kaliforniji kao lektira za učenike IV razreda, popularnu kulturu, ekološki pokret, ideologiju i kultove „novog doba” itd. Inspirisala je nekoliko filmskih adaptacija za TV NBC i HBO, igrane filmove *Ishi: The Last of His Tribe* (1978, 1992¹¹) i pet dokumentarnih uključujući *Ishi the Last Yahi* (1992) Džeda Rifa, pozorišne drame poput *Ishi and Wood Duck*¹² Džeralda Vizenora i mnogobrojne istorijske i pustolovne romane. Najnoviji je metaistorijska fikcija Džejmsa Kalahana pod epskim naslovom, *The Killing of Ishi: The Death of the Last American Stone-Age Warrior and the Accidental Discovery of His Family Members Still In Hiding* (2016), koji sažima ne samo tu vrstu popularnog interesovanja za alternativnu istoriju i epsku fantastiku, već i želju za nastavkom priče o Išijevom istrebljenom narodu koja će imati drugačiji ishod od stvarnog, istorijskog. Radnja romana je smeštena u savremeni Oregon, gde su preživeli pripadnici Išijeve grupe, nakon njegove predaje belcima, našli skrovište zahvaljujući prijateljskim Modok Indijancima. Kalahan je tako stvorio fiktivnu vezu između ostataka Jahija i plemena Kapetana Džeka, tj. poglavice Kintpuaša (v. Braun 2010, 193–210).

11 Film *The Last of His Tribe* (snimljen za HBO kanal) reditelja Harija Huka, sa Džonom Vojtom u ulozi Krebera i Grejama Grina u ulozi Išija, analizirao je i interpretirao Džejms Hansford Vest (2013). Viktor Gola navodi da je rečenice koje na jana jeziku izgovara Grejam Grin specijalno za tu priliku preveo lingvista Vilijam Šipli, stručnjak za domorodačke jezike u severnoj Kaliforniji. „Rezultat ove marljivosti je bilo nekoliko minuta filmskog dijaloga koji bi, verovatno, sam Iši mogao da razume sa malo teškoća” (Golla 2003, 220).

12 Šaljivu priču o mitskom junaku po imenu Wood Duck Man, Šumski Patak, i njegovim ljubavnim zgodama i nezgodama Iši je ispričao Tomasu Votermanu još u prvim nedeljama svog boravka u Antropološkom muzeju u San Francisku. Na osnovu fragmentarnog zapisa u Votermanovoj beležnici, Teodora Kreber ju je sažeto prepričala i komentarisala u svojoj knjizi (1967, 199–201).

Da naučno interesovanje za Išija i njegov izumrli narod ne jenjava svedoče i tomovi knjiga antropološkog autora i nezavisnog izdavača Ričarda Barila¹³, koji se pasionirano bavi ovim temama i vrši sopstvena etnografska, arhivska i arheološka istraživanja još od 1980-ih. Karakteristični naslovi njegovih etnografsko-istorijskih dela poput *Ishi: America's Last Stone Age Indian* (1990), *Ishi Rediscovered* (2001), *Ishi in His Second World: The Untold Story of Ishi in Oroville* (2004), *Ishi's Untold Story in His First World* (2011) i *Ishi's Return Home: The 1914 Anthropological Expedition Story* (2013), ukazuju da potencijal priče leži u njenoj intrinzičnoj nepotpunosti i nedovršenosti ili, kao što bi naratolozi rekli, nepostojanju stvarnog završavanja (v. Abot 2009, 109). Klasična, prihvaćena verzija sadrži narativne procepe, praznine i protivrečnosti, koje angažovani čitaoci prirodno žele da popune i reše. To daje „gorivo” potrazi za „pravom” istinom i „potpunom” verzijom. Išijev slučaj frustrira američki epistemološki „optimizam” ili veru u neiscrpane mogućnosti spoznaje i razumevanja.

Teško je ovaj put složiti se sa Klifordom Gercom da je priča o Išiju u suštini „jednostavna” kao i sve moralne priče, parabole i alegorije, a da je komplikovanom čine motivi čitalaca i intepretatora (Geertz 2004). Jer, pored svega što znamo ili mislimo da znamo o Išiju, još je više onog što ne znamo i što nikada nećemo znati: njegovo ime i starost – prema Votermanu, Iši je rođen oko 1854, dok je Teodora Kreber smatrala, verovatno na osnovu podatka dobijenog od Krebera, da je to bilo kasnije, između 1860. i 1862. godine. Ko su mu bili roditelji? Braća i sestre? Da li je imao ženu i dete? Kreber je samo jednom čuo od Išija (ili je tako razumeo) da su se njegova žena i dete udavili u reci. Iši nikada više nije pričao o tome. Prema istoričaru Vilijamu Hačinsonu, udavili su se stariji muškarac i žena u nabujaloj reci u zimu 1908. Naredne jeseni je mlađa žena, Išijeva „sestra”, umrla od gladi i kojoti su pojeli njeno telo pre nego što je Iši mogao da je kremira (Hutchinson 1949, 130). Prema dr Sakstonu Poupu, Iši nikada nije bio oženjen zato što, kako je sam rekao, nije bilo žena za udaju u njegovom malom plemenu (Pope 1920, 191).

Da li je Iši poslednje tri godine skrivanja (1908–1911) proveo sam ili je imao saputnika? Samouki slikar Frenk Dej, Majdu Indijanac iz Orovila, ispričao je 1973. u intervjuu da su on i njegov otac Bil 2. avgusta 1911. slučajno naišli na dvojicu nepoznatih Indijanaca u okolini Orovila, u mestu koje Konkau Majdai nazivaju Jamin Mul. Jedan je sedeo na kamenu i lečio druga koji je ležao, verovatno sa ranom u predelu abdomena, ispod drveta. Devetogodišnji Frenk i njegov otac prošli su bez i jedne reči, razmenivši samo poglede sa neznancima. Kasnije su se vraćali na isto mesto, ali nikada nisu otkrili trag njihovog prisustva. Početkom septembra, maršal Orovila je pozvao Bila Deja, koji je govorio majdu i nekoliko drugih domorodačkih jezika, da pokuša da uspostavi kontakt sa uhapšenim Indijancem. Pokušaj komunikacije je bio neuspešan, ali je mali Frenk prepoznao Išija i zaključio da je i Iši prećutno prepoznao njega (Dobkins 2003).

13 Richard Burrill M.A., *Adventures in Anthropology*, <http://www.ishifacts.com/books.php>

Kuda je Iši krenuo u avgustu 1911. i s kojim ciljem? Da li je bio toliko usamljen, očajan ili suicidalan da je rešio da se preda *saldu*-ima? Možda je samo tražio društvo i hranu (Voterman)? Ili je ravnodušan prema životu i smrti lutao bez cilja i stigao u nepoznatu oblast (T. Kreber), gde su ga noge izdale. Tu je pao i skupivši se na prašnjavom tlu obora za stoku, dok su psi lajali i njuškali njegovo umorno mršavo telo, možda čekao da već jednom dođe kraj.

Da li se Iši namerno zaputio na jug da bi potražio svoje rođake među lokalnim Majdu Indijancima u okolini Orovila? Moguće je i to, ali verovatno nikada nećemo znati. Čovek je bio i ostao zagonetka, „Ishi Obscura” (Vizenor 1994), koja uporno opседа i iznova fascinira mnoge Amerikance, pretežno belce: „Činjenica je da nas Iši nikada nije napustio” (Starn 2004, 30–31).

Novo „poglavlje” u narativu o Išiju: repatrijacija telesnih ostataka

Kada je Kreber čuo, putem izveštaja u štampi, za tajanstvenog zatvorenika, odmah je poslao odsečan telegram okružnom šerifu – profesori su bili ugledne ličnosti u to doba – koji ga je zatvorio (DRŽITE INDIJANCA DO DOLASKA ... PREUZEĆE ODGOVORNOST I BRIGU O NJEMU... STVAR VAŽNA IZVEŠTAJ DOMORODAČKA ISTORIJA), i time projicirao sebe u središte onoga što će se pokazati kao repetitivna, [...], teatralna i optužujuća javna kontroverza, koja traje, jednako gorka, jednako dvosmislena, i širi se, do danas, skoro vek kasnije.

Kliford Gerc (2004)

Godine 1990. u SAD je donet Zakon o zaštiti domorodačkih grobnica i repatrijaciji (*Native American Graves Protection and Repatriation Act*, NAGPRA), u saradnji s arheolozima i uz njihovu saglasnost. Repatrijacija se odnosi na vraćanje telesnih ostataka i artefakata (svetih pogrebnih priloga) iz muzejskih zbirki današnjim direktnim potomcima ili zvanično priznatim plemenima, odnosno zajednicama koje moraju da dokažu kulturnu afilijaciju sa njima. Šest godina kasnije, aktivisti rezervata Konkau Majdua kod Orovila pokrenuli su inicijativu da se kosti njihovih predaka (konfiskovane prilikom potapanja domorodačkog groblja i izgradnje velike brane) i Išijevi ostaci (pepeo i mozak odstranjen na obdukciji) vrate radi ukopa u zavičajnoj zemlji: „Ubili su ceo njegov narod, [...]. Ko će da obavi taj posao ako ne mi?” (Starn 2004, 91). Tada je po prvi put bila dovedena u pitanje ovlašćenost fizičkih antropologa da čuvaju Išijeve telesne ostatke (Clifford 2013, 123).

Iste godine (1996), slučajno otkriće lobanje i skeleta preistorijskog čoveka u Keneviku (o. 9.000 god. pre n.e.) u državi Vašington raspirilo je rasprave i sporove između vodećih predstavnika zainteresovanih strana, naučnika i indijanskih zajednica i organizacija. Kome ovi osteološki ostaci pripadaju ili treba da pripadnu, nauci (tj. svima i nikom posebno) ili domorodačkim zajednicama

na čijoj teritoriji su otkriveni – savezu pet severozapadnih plemena Umatila, Jakima, Ne Pers (Sahaptin), Vanapum i Kolvil?

Prikaz „slučaja čoveka iz Kenevika”, u jeku rasprava o ovom kompleksnom, takoreći totalnom pitanju (istovremeno naučnom, kulturnom, religijskom, etičkom, pravnom i političkom), izneo je kalifornijski arheolog Dejvid Herst Tomas u knjizi *Skull Wars: Kennewick Man, Archaeology, and the Battle for Native American Identity* (2000), pre okončanja naučnih analiza i sudske presude (v. Owsley and Jantz 2014). Njegova popularno napisana, ali veoma informativna i podrobna monografija bavi se kontekstualizacijom različitih istorijski oblikovanih diskursa o Indijancima i rekonstrukcijom glavnih faza u razvoju politika federalne vlade SAD prema Indijancima koje su od XIX veka vršile uticaj na teorije i istraživačke prakse severnoameričke etnologije i kulturne antropologije, biofizičke antropologije, arheologije i istoriografije. Tomasove istorijske analize „velikog američkog narativa” o otkriću i osvajanju kontinenta obuhvataju niz velikih istraživačkih projekata, kao i biografije mnogobrojnih istorijskih ličnosti iz sveta nauke i politike, od Tomasa Džefersona, „prvog američkog arheologa”, Merivedera Luisa i Vilijama Klarka, Semjuela Mortona, osnivača američke kranilogije, preko Luisa Henrija Morgana, njegovog „štićenika” Džona Veslija Pauela, osnivača Smitsonovog Etnološkog zavoda (1879), odnosno Biroa za američku etnologiju (v. Lévi-Strauss 1988) i Alis Flečer do Aleša Hrdličke, Franca Boasa i Džona Kolijera, da pomenem samo neke.

Zahtevi indijanskih zajednica za repatrijaciju u izmenjenoj političkoj i naučnoj klimi doveli su do bolnog, ali otrežnjujućeg suočavanja Severnoamerikanaca sa nacionalnom istorijom i delima predaka – izgledalo je kao da se otvorila Pandorina kutija. Usledila su proučavanja mnogobrojnih slučajeva u stolicima dugoj praksi pljačkanja domorodačkih groblja i raznih kriminalnih zloupotreba tela mrtvih Indijanaca (kao i živih Afrikanaca poput Ote Benge, Mbutija iz Konga, koji je 1906. bio izložen u kavezu sa majmunima u zoološkom vrtu u Bruklinu; v. Newkirk 2015), počinjenih u ime „američke nauke”, „kulture” i „progres”. Zbog toga je arheološka zajednica odavno dobila neslavan epitet „vulture culture” u indijanskoj sredini, dok su štampa i mediji opisivali Franca Boasa i Alfreda Krebera kao „zle naučnike”, a njihovu disciplinu kao „antropološko srce tame”. Ovi antropolozi su verovatno smatrali da je pljačkanje grobova neumesno (ili bar neugodno, kao što je Boas 1888. napisao: „Najneugodniji posao je krađa kostiju iz groba, ali šta vredi, neko to mora da uradi...”; nav. u Thomas 2000, loc. 1629), a ipak su nastavili tu praksu u ime nauke.

Devetnaest godina pre Išijeve smrti 1916, Kreber je bio upleten u jedan takav slučaj koji je uzgred pomenula Teodora Kreber (1967, 231–232), da bi ga 1986. rekonstruisao i podrobno dokumentovao kanadski istoričar Arktika Ken Harper u svojoj istorijskoj hronici, *Give Me My Father's Body: The life of Minik, The New York Eskimo*. Harper je prvi put čuo priču o Miniku, koja je postala legenda među Inuitima, od njih samih u Kaanaaku na severu Grenlanda sredinom 1970-ih. Ali, kao što navodi Kevin Spejsi, pisac predgovora za najnovije

izdanje Harperove knjige, „[...] niko nije mogao da kaže Harperu šta mu se dogodilo, gde je umro ili kada. Njegova priča nije imala završetak” („Foreword” u Harper 2017, loc. 98).

Sve je počelo tako što je Franc Boas, Kreberov profesor i budući mentor, 1896. tražio od Roberta Piriya da mu dovede jednog sredovečnog polarnog *Inuka* (sing.; pl. *Inuit*) sa Grenlanda radi naučnog istraživanja. Polarni Inuiti se po jeziku-dijalektu, *inuktun* i kulturi (jedinstveni po tome što su znali za gvožđe) razlikuju od kanadskih koji govore *inuktit* i koje je Boas proučavao u severoistočnoj Kanadi. Boas je naime počeo naučnoistraživačku karijeru kao nemački geograf na Bafinovoj zemlji (1883–84), gde je proučavao migracije i ekološku adaptaciju eskimskih populacija na istočnoj obali Kamberlenskog zaliva i vršio mapiranje neistraženih delova ostrva. Ova prva arktička ekspedicija je ujedno bila i njegova inicijacija u etnografski rad i etnologiju. Glavni rezultat tog istraživanja jeste obimna monografija *The Central Eskimo*, koju je Boas (s eskimskim nadimkom Doktoradluk) objavio 1888. u Americi. Kada se trajno nastanio u SAD, usmerio se na etnografska proučavanja Indijanaca Severozapadne obale, ali nikada nije izgubio interesovanje za folklor i etnografiju Inuita. Kao glavni asistent za antropologiju na Svetskoj kolumbovskoj izložbi u Čikagu (1892–94), organizovao je Eskimski paviljon u izložbenom prostoru, gde su boravili i nastupali Inuiti sa Labradora. Dve godine kasnije Boas se pridružio osoblju Smitsonovog Muzeja za američku istoriju i 1897. postao kustos njegovog Odseka za antropologiju.

U povratku sa svoje četvrte polarne ekspedicije 1897, admiral Piri je poveo čak šestoro polarnih Inuita iz Kaanaaka, poglavicu i lovca Kisuka i njegovog sedmogodišnjeg sina Minika, lovca Nuktaka, njegovu ženu Atanganu i dvanestogodišnju ćerku Aviak, kao i mladog Uisakasaaka, kome je Aviak bila obećana za ženu. Prvih dana oktobra, nakon prispeća broda *Hope* koji je nosio vredan tovar – ogroman meteorit nazvan „Anigito” („krstila” ga je Pirijeva ćerka), težak 37,5 tona, sanduke sa kostima iz eskimskih grobnica i artefakte za zbirke Prirodnjačkog muzeja – „Pirijevi (Piulijevi) Eskimi” u odeći od kože i krzna predstavljali su glavnu atrakciju u bruklinskoj luci. Za samo dva dana videlo ih je 30.000 posetilaca s ulaznicama po ceni od 25 centi, a neki su mogli i da se rukuju sa njima.

Predsednik i jedan od osnivača Prirodnjačkog muzeja (1868) Moris Džesap, multimilioner, filantrop i sponzor Pirijevih i Boasovih ekspedicija, smestio ih je u muzeju, poverivši brigu o njima svom glavnom službeniku i pomoćniku Vilijamu Volasu. Kako je u to vreme bio zauzet pripremom velike međunarodne istraživačke ekspedicije (tzv. Džesapova severnopacifička ekspedicija 1898–1902) i etnografskim istraživanjima u Britanskoj Kolumbiji, Boas je odgovornost za etnografski i lingvistički rad s informantima prepustio svom mladom studentu Alfredu Kreberu, koji je tad imao samo 21 godinu. Iz tog rada sprovedenog u zimu 1897–98. proizašla je Kreberova pionirska monografija „The Eskimo of Smith Sound” (Kroeber 1899). Od svih pomenutih naučnika,

„najtopliji” odnos s Inuitima uspostavio je baš Kreber, koji će celog života zadržati interesovanje i empatiju za obične ljude, što je bilo u skladu sa njegovim liberalnim političkim i društvenim shvatanjima (Harper 41).

Za samo osam meseci boravka u Njujorku, četvero Inuita je obolelo i umrlo od tuberkuloze: najpre Kisuk u februaru 1898, potom Minikova baba po majci, šamanka (*angakkoq*) Atangana u martu. (Inuiti su kasnije pričali Harperu da šaman kao posrednik između duhova i ljudi nema moć u Americi zato što tamo nema *toorngat*, duhova pomoćnika u lečenju bolesti.) Boas i zaposleni u Prirodnjačkom muzeju priredili su u muzejskom vrtu Kisukovu sahranu prema eskimskim običajima, što je trebalo da umiri Minika i članove njegove grupe. Ali, Minik nije znao da je umesto Kisukovog tela bila sahranjena podmetnuta maskirana klada, niti je mogao pretpostaviti da će skelet njegovog voljenog oca završiti u muzejskim vitrinama, zajedno sa ličnim predmetima – kajakom, odećom, nožem i puškom. Prema običajima Inuita, ove predmete je trebalo da nasledi sin pokojnika.

Dečak je postao siročić (majku je izgubio pre dolaska u Ameriku) i ostao je u Njujorku sa porodicom Volas. Živeo je sa Vilijamom i Ritom Volas i njihovim sinom Vilijem najpre u Bruklinu, a potom na njihovoj farmi u Lojersvilu na severu države Njujork. Nuktak i Aviak su preminuli u maju 1898, dok je Uisakasaak preživio i uspeo da se vrati kući sa Pirijem, koji je u leto organizovao novu ekspediciju čvrsto rešen da ovaj put „osvoji” Severni pol.

Posle dve godine, Vilijam Volas, Džesapov „čovek od poverenja”, zapao je u finansijske teškoće i bio diskreditovan zbog malverzacija, zloupotrebe sredstava Muzeja i gradskih fondova radi finansiranja sopstvenih poslovnih projekata i ličnog bogaćenja. Bio je prinuđen da 1901. podnese ostavku na položaj i da otkaz. Nije više mogao da izdržava i školuje Minika o svom trošku, a Džesap i Piri su „oprali ruke” od svake odgovornosti za sudbinu eskimskog deteta u Njujorku. Posle nekoliko godina, Minik je zaboravio svoj maternji jezik, morao da prekine školovanje i bio prepušten sam sebi. Kada je napunio 17 godina, saznao je iz novina Džozefa Pulicera *New York World* da su kosti njegovog oca zatvorene u muzeju.

Minik je umro 1918. od španskog gripa na farmi svojih prijatelja, porodice Hol u Klarksvilu u okolini Pitsburga i sahranjen je u „utopijskoj zemlji” nekadašnje Indijanske republike, koja se nalazila na ničijoj zemlji, na granici između Kanade i SAD (Harper 226). Prirodnjački muzej je tek 1992, dve godine nakon donošenja NAGPRA, budući da se zakon nije odnosio na domorodačke narode izvan teritorije SAD, odlučio da stavi tačku na ovaj slučaj. To je učinjeno u saradnji sa danskom vladom, predstavnicima Nacionalnog muzeja Danske i većem lokalne zajednice Inuita. U leto 1993, kosti četvoro polarnih Inuita prenesene su vojnim transportnim avionom u vazdušnu bazu Tula na Grenlandu, a odatle helikopterom u Kaanaak, gde je priređena luteranska crkvena služba i hrišćanska sahrana u zajedničkoj grobnici (Harper 229–230).

Priča o Išijevim zemnim ostacima je takođe postala aktuelna u američkoj nauci i javnosti nakon donošenja Zakona o repatrijaciji. U potragu za odgovorom na pitanja šta se desilo s Išijevim mozgom i gde se on nalazi, ako je uopšte sačuvan, uključio se 1997. i kulturni antropolog Orin Starn sa Djuk univerziteta u Severnoj Karolini, nakon susreta sa Konkau Majdu Indijancem Artom Anglom, vođom male rančerijske „Enterprajz” kod Orovila i predsednikom Indijanskog komiteta za kulturu okruga Bjut. Tada je saznao da istoričarka nauke Nensi Rokafelar sprovodi zvanično istraživanje za Univerzitetsku kliniku, nadležnu za bolnicu u kojoj je Iši preminuo 1916. Starn, koji je godinama vršio terenska istraživanja u Peruu, shvatio je da ne poznaje aktuelno stanje domorodačkih populacija u rodnoj Kaliforniji, u kojoj postoji 107 malih rezervata i govori se 50 različitih nativnih jezika. U tome nije bio usamljen: od trideset petoro antropologa na Odseku za antropologiju, koji je početkom XX veka osnovao Alfred Kreber na Univerzitetu u Berkliju, niko nije bio stručnjak za kulture severnoameričkih domorodaca (Starn 2004, 155).

Na osnovu arhivskih izvora, Starn je rekonstruisao onaj deo priče o Išijevoj posmrtnoj sudbini koji je Teodora Kreber izostavila ili promišljeno prećutala. Naime, pola godine nakon Išijeve smrti, Kreber je pisao Alešu Hrdlički, vodećem američkom fizičkom antropologu i forenzičaru u to doba, i pitao ga da li je zainteresovan za primerak mozga, a zatim ga je prema Hrdličkinim detaljnim uputstvima o načinu „pakovanja” i isporuke poslao Smitsonovom Muzeju. Teško je verovati da Kreberova supruga ništa nije znala o tome. Moguće je da je prećutkivanje ove epizode u njenoj knjizi o Išiju bilo kompromis između težnje da bude lojalna suprugu (kome je posvetila knjigu) i nauci i da ispuni dug prema zaboravljenom čoveku Išiju. Starn je otkrio da je Išijev mozak bio pohranjen u Hrdličkinoj zbirci organa, da nikada nije bio predmet laboratorijske ili bilo koje analize i da se čuva u specijalnom kontejneru sa rastvorom (Tank br. 6), pored mozga Džona Veslija Pauela, koji je Pael pre smrti 1902. zaveštao nauci.

Današnji „nativni pripovedači” Išijeve priče smatraju da je Kreberov čin bio neprimeren, šokantan i „varvarski”. Zašto je Kreber tako postupio imajući u vidu da je u doba Išijeve smrti Hrdličkina komparativna nauka o rasama već bila diskreditovana, čemu su doprinela i Boasova istraživanja? Verovatno zato što je verovao u autoritet nauke i nadao se da će analiza mozga doneti bar nešto dobro, neki doprinos nauci, pošto se ta „nesrećna” obdukcija već dogodila protiv njegove volje (Clifford 2013, 126).

Nensi Šeper-Hjuz sa Odseka za antropologiju Univerziteta u Berkliju tražila je da se Univerzitet javno izvini zbog načina postupanja Alfreda Krebera i drugih antropologa prema Išiju (Scheper-Hughes 2003). Odsek za antropologiju je razmatrao ovaj zahtev i predlog, na inicijativu prof. Džeralda Vizenora, da se fakultetsko zdanje (Kroeber Hall) u kojem je odsek smešten nazove po Išiju.

Rezolucija, „Assuming Responsibility for Ishi”, objavljena je u maju 1999. u *Anthropological Newsletter* (Brandis 2003; Foster 2003). Kao što rezimira Kliford, u odnosu naučnika prema Išiju bilo je naučnog interesovanja i interesa, paternalizma, divljenja i odanosti. Oni nisu bili „zli” naučnici bez srca i duše; bili su „deca svog doba”, pod uticajem preovlađujućih rasnih i kulturnih pretpostavki, i verovatno nisu mogli da vide protivurečnosti koje mi danas, sa vremenske distance od jednog veka i iz drugačije perspektive, možemo da osvestimo i analiziramo.

Naposletku, po odluci arheologa Tomasa Kilion, nadležnog za repatrijaciju u Smitsonovom Muzeju (Native American Repatriation Office), Išijevi humani ostaci su predati Reding rančeriji i plemenu na reci Pit¹⁴ kao „Išijevim najbližim živim rođacima”, a ne Majduima koji su pokrenuli slučaj. Glavnu ulogu u donošenju odluke imalo je (potresno) svedočenje Mikija Džemela, daljeg potomka severnih Jana iz Reding rančerije, na sudskom pretresu. On je evocirao događaje iz 1864, kada je ubistvo gđe Eni Derš na farmi u bližoj okolini Redinga dovelo do masovnog ubijanja Jana (o čemu je pisao Curtin 1898, 517–520). Otada su preživle Jane krile svoje poreklo; Džemelova baba koja je imala „četrvinu krvi” Jana otkrila je taj podatak o sebi tek uoči smrti. Prema Starnovoj analizi, glavni kriterijum kojim se rukovodio Smitsonov tim pri izvođenju zaključka o postojanju „zajedničkog identiteta” između Jahija i drugih grupa Jana bio je zapravo jezik, iako niko od današnjih potomaka Jana ne govori ni jedan od četiri dijalekta tog jezika (Starn 2004, 215; o opravdanosti zaključka i odluke v. 215–217).

Naknadna sahrana Išijevih telesnih ostataka, mozga i pepela iz crne Pueblo urne sa groblja Olivet u San Francisku, obavljena je u avgustu 2000. na tajnoj lokaciji u Išijevom zavičaju, negde u Dir Krik kanjonu. Bio je prisutan samo jedan belac, Tomas Kilion. Velika korpa Pit River Indijanaca sa ostacima položena je u grobnu raku. Arheološka istraživanja su potvrdila da je običaj Jahija bilo sahranjivanje (polaganjem tela u zgrčenom položaju), a ne spaljivanje kako su boasovci mislili.

Na indijanskoj svečanosti komemoracije, koja je održana u septembru 2000, govorili su zvanični predstavnici Reding rančerije, potom starci i omladina, i naposletku naučnici Kilion, Rokafelar i Starn. Mnogi učesnici su izrazili osećanje prisnosti i rodstva s Išijem, a veliki poster sa njegovim portretom i natpisom „Dobro nam došao kući, rođače Iši” signalizirao je da se Išijev egzil završio¹⁵ (Clifford 2013, 128). Svečanost je bila otvorena za sve i finansirana je plemenskim sredstvima od poslovanja kazina.

---

14 Reding rančerija je mali kompozitni rezervat (osnovan 1985.) potomaka Vintu, Pit River i Jana Indijanaca. Izvestan broj potomaka Jana nalazi se i u rezervatu Pit River plemena.

15 Up. NUNAMINGNUT UTEQIHUT, memorijalni natpis iznad grobnice četvoro repatriiranih Inuita u Kaanaaku, u značenju „Vratili su se kući” (Harper 2017, 231).

Značenja priče o Išiju i njegovom kulturnom nasleđu

Tako su na kraju XX i početku XXI veka Išijev slučaj, biografski narativ i njegovo jahi nasleđe (jezik, folklor, duhovna i materijalna kultura) postali predmet novih naučnih proučavanja, dopunskih heurističkih analiza, etičkih preispitivanja i revidiranih tumačenja u antropologiji, arheologiji, lingvistici i folkloristici¹⁶, istoriografiji, studijama kulture i humanistici. Prikladan povod za to bila je i priprema jubilarnog izdanja knjige Theodore Kreber (2002), koja je izašla sa novim predgovorom njenog sina Karla Krebera, „*Ishi in Two Worlds: Forty Years Later*”. Potom su braća Karl i Klifton Kreber, istoričar, priredili zbirku naučnih radova i dokumenata, *Ishi in Three Centuries* (2003), koju su posvetili Artu Anglu i arheologu Robertu Hajzeru (1915–1979), na čiji podsticaj je Teodora počela da piše knjigu o Išiju. Zbornik sadrži priloge lingvиста, kulturnih antropologa, istoričara, arheologa, književnih kritičara Džeralda Vizenora (Anišinaabe) i Luisa Ovensa (Čokto Čeroki), likovnog umetnika Frenka Tatla (Konkau Majdu) i drugih. Svaki od ovih tekstova osvetljava neki aspekt narativa o Išijevom životu, kulture Jahija i tradicionalnih jahi priča u Išijevom idiosinkratičnom izvođenju.

U toku leta 1915, Iši je diktirao mitove Sapiru sa takvom strašću i posvećenošću kao da vrši misiju – poslednje svedočenje u ime svog istrebljenog naroda ili kulturno zaveštanje (v. Luthin and Hinton 2003b). Bio je bolestan i verovatno svestan da mu se bliži kraj. Kao što primećuje Džejms Kliford, „On je očigledno voleo da pripoveda”, ali njegove reči (kao i pesme i inkantacije) dopiru do nas „izdaleka”, iz jednog iščezlog sveta i dubine prošlosti, i možemo samo da naslutimo „šta je želeo da kaže i kome” (Clifford 2013, 96). Prema lingvistima i folkloristima, njegove opširne, epizodične i digresivne priče su „ekscentrične” i odudaraju od svega što je poznato u kalifornijskoj usmenoj književnosti (Luthin and Hinton 2003a, 294). Išijev način pripovedanja je eliptičan, zbog čega je njegov narativni stil težak za zapadne čitaoce. Njegova mitska „Priča o Gušteru”, kulturnom heroju Jahija, koju je transkribovao i preveo Sapir (1923, 282–285), više je niz epizoda i situacija sa vlastitom internom formom, nego priča sa jednim opštijim zapletom i unutrašnjim jedinstvom. Dok se neke epizode ciklično ponavljaju i to doslovno, npr. *Ya’wi* (Vintu) tri puta, postoje četiri različite epizode „Pravljenja strela”, od kojih su neke veoma opširne i deskriptivne, etnografske; epizoda nazvana „Grizlijeva avantura” je u suštini priča u priči, dok se epizoda „Noćni ples” ne slaže sa drugim segmentima narativa itd.

---

16 Projekat prevođenja Išijevih folklornih tekstova na jahi jeziku pokrenut je tek 1986. u Berkliju da bi se pripremili za štampu neobjavljeni rukopisi Edvarda Sapira. Rukovodilac projekta je bio lingvista Viktor Gola, a saradnici Lini Hinton, Brus Nejvin, Keri Visler, Herbert Lutin i Džin Peri.

Godine 2004. izašla je Starnova knjiga *Ishi's Brain: In Search of America's Last „Wild” Indian*, koja je mešavina žanrova: etnografije, detektivske priče, hronike lične potrage¹⁷ i istorijske revizije slučaja. Priča o Išiju je utkana u ranu dvadesetovekovnu istoriju antropoloških disciplina, biografije naučnika učesnika i istoriju moderne američke kulture – u tome se slažu svi pomenuti komentatori, kao i kulturni istoričar Daglas Sakman sa Univerziteta Pjūdžit Saund u Takomi (država Vašington), pisac knjige *Wild Men: Ishi and Kroeber in the Wilderness of Modern America* (2010). Istoričar antropologije Džejms Kliford, profesor emeritus na Univerzitetu Kalifornije u Santa Kruz, posvetio je jedno obimno, briljantno napisano u njegovom prepoznatljivom stilu, poglavlje „pričama o priči o Išiju” u knjizi *Returns: Becoming Indigenous in the Twenty-First Century* (Clifford 2013). Klifordova knjiga je treća u seriji njegovih eksperimentalnih etnografsko-istorijskih dela o postkolonijalnoj transformaciji i reprezentaciji kultura u naše doba globalizacije i indigenizacije (v. Clifford 1988, 1997). Ona nije zamišljena kao stvarni završetak ili zaključak trilogije, nego kao nastavak promišljanja o aktuelnim procesima i globalnom fenomenu koji pisac označava izrazom „decentriranje Zapada”, što povlači za sobom i nov istorijski senzibilitet u savremenim tumačenjima kolonijalne prošlosti.

Prema Klifordovom tumačenju, opstanak kalifornijskih Indijanaca čini deo opštijeg preporoda indigenih naroda na lokalnom, regionalnom i internacionalnom nivou. U tom kontekstu, i priča o Išiju dobija nova interpretativna značenja usled zaokreta u politikama indijanskog (ili postindijanskog kao hibridnog) identiteta, kulturnoj kritici i popularnoj kulturi. Danas prevladaju tri diskursa koji se međusobno prepliću i odražavaju odgovore indigenih etničkih grupa: o Išiju kao emisaru, kao preživlom rezilijentnom triksteru i kao iscelitelju (v. Clifford 2013, 126–149).

Tako je Išijeva simbologija prošla dug i složen put od početka XX veka do našeg doba: od predstavnika prvobitnog i plemenitog divljaka, preko uloge žrtve i artefakta, Iši je postao kulturni junak u ulozi glasnika i mirotvorca. Poput Crnog Losa, šamana i svetog čoveka Lakota/Oglala Sijuksa (Neihardt 2007), on prenosi duhovnu poruku, autentičnu mudrost svojih predaka, što inspiriše nove generacije Indijanaca i neindijanaca.

---

17 Starn je „dete” kontrakture i protesta protiv rata u Vijetnamu; proveo je detinjstvo u kampusu Univerziteta u San Francisku, gde je njegov otac predavao istoriju italijanske renesanse. Romantično je vezan za priču o Išiju još od dečakčkog doba, kada je maštao da obiđe ceo Išijev zavičaj i da otkrije njegovo tajno skrovište *Wowunupo mu tetna*; želja mu se ispunila u zrelo doba. Kod mnogih ljubitelja prirode i dobrih priča, ova fascinacija Išijem motiviše neku vrstu ličnog hodočašća u njegovu plemensku zemlju radi istraživanja i pisanja. Pisac Lorens D. Holcomb, koji je 16 godina radio na svom romanu *The Last Yahi: A Novel About Ishi* (Holcomb 2000), napisao je prvu verziju kada se preselio u divljinu na gornjem Mil Kriku, želeći da doživi prirodno okruženje i iskušenja samoće kako bi mogao da predoči Išijev svet.

Elektronski izvori na internetu

- Burrill, Richard. 2010. „Historical and Archaeological Investigations of the Hi Good Cabin Site CA-TEH 2105H, Tehama County, California”. Susanville: The Anthro Company. (pdf) Dostupno na Richard Burrill M.A., **Adventures in Anthropology** <<http://www.ishifacts.com/books.php>>
- Geertz, Clifford. 2004. Morality Tale (Review). *Ishi's Brain: In Search of America's Last „Wild” Indian* by Orin Starn. *Ishi in Three Centuries* edited by Karl Kroeber and Clifton Kroeber. *The New York Review of Books* 51. 15 (October 7, 2004). Dostupno na **HyperGeertz–Text: Morality Tale** <http://hypergeertz.jku.at/GeertzTexts/Morality_Tale.htm>
- National Museum of the American Indian/Frank Day/Ishi <https://americanindian.si.edu/exhibitions/memory_and_imagination/3.htm>

Literatura

- Abot, Porter H. 2009. *Uvod u teoriju proze*. Beograd: Službeni glasnik.
- Anderson, Robert A. 1909. *Fighting the Mill Creeks: Being a Personal Account of Campaigns Against Indians of the Northern Sierras*. Chico: The Chico Record Press.
- „Appendix: ‘The Condition of California Indians, 1906’„. In *Ishi in Three Centuries*, eds. Karl Kroeber and Clifton Kroeber, 397–399. Lincoln and London: University of Nebraska Press.
- Brandis, Stanley H. 2003. „Assuming Responsibility for Ishi”. In *Ishi in Three Centuries*, eds. K. Kroeber and C. Kroeber, 87–88.
- Braun, D. 2010. *Sahranite mi srce kraj Ranjenog kolena*. Beograd: Otvorena knjiga.
- Callahan, James J., Jr. 2016. *The Killing of Ishi: The Death of the Last American Stone-Age Warrior and the Accidental Discovery of his Family Members Still in Hiding*. Kindle edition.
- Campbell, Bradley. 2015. *The Geometry of Genocide: A Study in Pure Sociology*. Charlottesville: University of Virginia Press.
- Clifford, James. 2002. [1988]. *The Predicament of Culture: Twentieth-Century Ethnography, Literature, and Art*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Clifford, J. 1997. *Routes: Travel and Translation in the Late Twentieth Century*. Harvard University Press.
- Clifford, J. 2013. „Ishi’s Story”. In *Returns: Becoming Indigenous in the Twenty-First Century*, 91–192. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press. Kindle edition.
- Curtin, Jeremiah. 1898. *Creation Myths of Primitive America in Relation to the Religious History and Mental Development of Mankind*. Boston: Little Brown and Comp.
- Dajmond, Džared. 2004. *Mikrobi, puške i čelik: sudbine ljudskih društava*. Beograd: Dosije.
- Dippie, Brian W. 1996. *The Vanishing American: White Attitudes and U.S. Indian Policy*. Lawrence: University Press of Kansas.
- Dobkins, Rebecca J. 2003. „The Healer: Maidu Artist Frank Day’s Vision of Ishi”. In *Ishi in Three Centuries*, eds. K. Kroeber and C. Kroeber, 388–393.
- Džozefi, Elvin M., Jr. 2008. *Poglavice patrioti: hronika otpora američkih Indijanaca*. Beograd: Metaphysica.

- Foster, George M. 2003. „Assuming Responsibility for Ishi: An Alternative Interpretation”. In *Ishi in Three Centuries*, eds. K. Kroeber and C. Kroeber, 89–98.
- Geronimo. 1996. *His Own Story: The Autobiography of a Great Patriot Warrior*. As Told to S. M. Barrett. Newly Revised and Edited with an Introduction and Notes by Frederick Turner. New York: Penguin.
- Golla, Victor. 2003. „Ishi’s Language”. In *Ishi in Three Centuries*, eds. K. Kroeber and C. Kroeber, 208–225.
- Heizer, Robert F. and Theodora Kroeber. (Eds.) 1981. *Ishi the Last Yahi: A Documentary History*. Berkeley: University of California Press.
- Hansford, Jay C. Vest. 2013. „I heard Your Singing”: Ishi and Anthropological Indifference in The Last of His Tribe. *International Journal of Humanities and Social Science* 3. 11 (June, 2013): 95–109.
- Harper, Kenn. 2017. *Minik, The New York Eskimo: An Arctic Explorer, a Museum, and the Betrayal of the Inuit People*. Hanover: Steerforth Press. Foreword by Kevin Spacey. Kindle edition.
- Holcomb, Lawrence Donray. 2000. *The Last Yahi: A Novel About Ishi*. Lincoln: Writers Club Press.
- Johnson, Swartzow, Ruby. 1939. Peter Lassen Northern California’s Trail-Blazer. *California Historical Society Quarterly* 18. 4 (Dec., 1939): 291–314.
- Kroeber, Alfred L. 1899. The Eskimo of Smith Sound. *Bulletin American Museum of Natural History* XII, 265–327.
- Kroeber, Karl. 2002. „Foreword to the 2002 Edition: *Ishi in Two Worlds: Forty Years Later*”. In T. Kroeber, *Ishi in Two Worlds: A Biography of the Last Wild Indian in North America*, ix–xxiii. 50th Anniversary Edition. Berkeley: University of California Press.
- Kroeber, Karl and Clifton Kroeber. (Eds.) 2003. *Ishi in Three Centuries*. Lincoln: University of Nebraska Press.
- Kroeber, Theodora. 1967. *Ishi in Two Worlds: A Biography of the Last Wild Indian in North America*. Berkeley: University of California Press. With the foreword by Louis Gannett.
- Kroeber, T. 1970. *Alfred Kroeber: A Personal Configuration*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press.
- Kroeber, T. 2002. *Ishi in Two Worlds: A Biography of the Last Wild Indian in North America*, ix–xxiii. 50th Anniversary Edition. Berkeley: University of California Press.
- Lévi-Strauss, Claude. 1988. „Djelo Bureaua of American Ethnology i njegove pouke”. U *Strukturalna antropologija* 2, 44–54. Zagreb: Školska knjiga.
- Luthin, Herbert and Leanne Hinton. 2003a. „The Story of Lizard”. In *Ishi in Three Centuries*, eds. K. Kroeber and C. Kroeber, 293–317.
- Luthin, H. and L. Hinton. 2003b. „The Days of a Life: What Ishi’s Stories Can Tell Us About Ishi”. In *Ishi in Three Centuries*, eds. K. Kroeber and C. Kroeber, 318–354.
- Mandelbaum, David G. 1979. Memorial to Theodora Kroeber Quinn (1897–1979). *Journal of California and Great Basin Anthropology* 1 (2): 237–239.
- Neihardt, John G. 2007. *Crni Los govori*. Zagreb: Nova Akropola.
- Newkirk, Pamela. 2015. *Spectacle: The Astonishing Life of Ota Benga*. New York: Amistad, Harper Collins Publishers.

- Owsley, Douglas W. and Richard L. Jantz. (Eds.) 2014. *Kennewick Man: The Scientific Investigation of an Ancient American Skeleton*. Texas A & M University Press. Kindle edition.
- Pope, Saxton. T. 1920. The Medical History of Ishi. *University of California Publications in Archaeology and Ethnology* 13.5 (May 15, 1920): 175–213.
- Powers, Stephen. 1877. Tribes of California. *Contributions to North American Ethnology*. Vol. III. Washington DC.: Government Printing Office.
- Sackman Casaux, Douglas. 2010. *Wild Men: Ishi and Kroeber in the Wilderness of Modern America*. Oxford University Press. Kindle edition.
- Sapir, Edward. 1923. Text Analyses of Three Yana Texts. *University of California Publications in American Archaeology and Ethnology* 20: 263–294.
- Scheper-Hughes, Nancy. 2003. „Ishi’s Brain, Ishi’s Ashes: Reflections on Anthropology and Genocide”. In *Ishi in Three Centuries*, eds. K. Kroeber and C. Kroeber, 99–131.
- Shackley, Steven M. 2003. „The Stone Tool Technology of Ishi and the Yana”. In *Ishi in Three Centuries*, eds. K. Kroeber and C. Kroeber, 159–200.
- Starn, Orin. 2004. *Ishi’s Brain: In Search of America’s Last „Wild” Indian*. New York and London: W. W. Norton & Co. Kindle Edition.
- Stephanson, Anders. 1996. *Manifest Destiny: American Expansionism and the Empire of Right*. New York: Hill and Wang.
- Stewart, Omer C. 1961. Kroeber and the Indian Claims Commission Cases. *Kroeber Anthropological Society Papers* 25, 181–190.
- Strive, Lisjen. 2012. *Divlja deca: antropološki pristupi*. Novi Sad: Kiša – Petrovaradin: Simbol.
- Thomas, David Hurst. 2000. *Scull Wars: Kennewick Man, Archaeology, and the Battle for Native American Identity*. Basic Books. Kindle edition.
- Vizenor, Gerald. 1994. „Ishi Obscura”. In *Shadow Distance: A Gerald Vizenor Reader*, 164–193. Hanover: Wesleyan University Press.
- Vizenor, G. 2008. „Aesthetics of Survivance: Literary Theory and Practice”. In *Survivance: Narratives of Natives Presence*, ed. G. Vizenor, 1–24. Lincoln: University of Nebraska Press.
- Waterman, Thomas Talbot. 1918. The Yana Indians. *University of California Publications in American Archaeology and Ethnology* 13. 2 (February 27, 1918): 35–102.

Primljeno: 03.09.2019.

Odobreno: 17.09.2019.

Gordana Gorunović

Sequel to The story of Ishi

Abstract: The story of Ishi and his exterminated people was woven into the early twentieth-century history of anthropological disciplines, biographies of the scientists-participants and the history of modern American culture. As time went by, it has grown into an exemplary popular story of the suffering and resistance of the First Nations, the responsibility and suppressed guilt of white colonists and colonizers, as well as of the attempt to heal the trauma in the encounter with anthropologists before the First World War even before the descendants of indigenous people in the United States acquired civil rights. This article deals with the golden fever and colonization that led to ethnic cleansing and genocide in California during the 19th century; the manner in which the writing of Theodora Kroeber about the forgotten man Ishi and Yana nation had created a „great American story”; and how the narrative of Ishi was given a continuation, with a new entanglement and meaning, at the end of the 20th and the beginning of the 21st century.

Key words: Yahi and Yana Indians, California in the 19th century, Euro-American colonization and genocide, Theodora Kroeber, Boasian anthropology, narrative of Ishi and its meanings